

Матковська Г. О.,
Національний технічний університет України "КПІ", м. Київ

СЕМАНТИКО-ПРАГМАТИЧНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ МЕТАФОРИЧНИХ ТЕРМІНІВ ІЗ КОЛОРАТИВНОЮ КОМПЗИТОЮ Й АСПЕКТИ ЇХНЬОГО ПЕРЕКЛАДУ З АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

Стаття присвячена дослідженню семантичних особливостей метафоричних термінів із колоративною композицією та їхнього прагматичного потенціалу. Розглядаються також перекладацькі засоби досягнення еквівалентності з урахуванням метафоричної природи цього структурно-семантичного типу термінологічної лексики.

Ключові слова: метафоричний термін, колоративна композиція, наукова метафора, перекладацькі трансформації.

Статья посвящается исследованию семантических особенностей метафорических терминов с колоративной композицией и их прагматического потенциала. Рассматриваются также переводческие приемы достижения эквивалентности с учетом метафорической природы этого структурно-семантического типа терминологической лексики.

Ключевые слова: метафорический термин, колоративная композиция, научная метафора, переводческие трансформации.

This article deals with the investigation of semantic peculiarities of metaphoric terms with a color component as well as their pragmatic potential. Translation methods aimed at reaching equivalence with respect to the metaphoric nature of this structural-and-semantic type of terminological lexis are also envisaged.

Key words: metaphoric term, color component, scientific metaphor, translation methods.

Постановка наукової проблеми та її визначення. Термінологічна лексика широко досліджується у контексті сучасних філологічних дисциплін. Проблема терміну привертає увагу лінгвістів як наслідок інтенсивного розвитку науки й техніки, у зв'язку з проблемою мови й мислення, а також із питанням кодування, фіксації, збереження і передачі науково-професійних знань, тобто з проблемою пізнання. Аналіз термінологічних одиниць з колоративним компонентом межує з дослідженнями термінів і засобів колірної номінації. Актуальність статті зумовлена загальним спрямуванням лінгвістичних досліджень на розгляд особливостей репрезентації, фіксування, передачі наукової інформації у мові.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Термінологічна лексика характеризується такими ознаками як специфічність використання, виконання функції називання поняття, точність значення, встановленого дефініцією, контекстуальною стійкістю, стилістичною нейтральністю, езотеричністю, конвенційністю, номінативністю характеру, відтворюваність у мовленні [1, с. 85-86]. Терміни виконують номінативну і сигніфікативну функції. Номінативна полягає у називанні класу спеціальних об'єктів чи їх ознак, сигніфікативна – у позначенні загального поняття, яке належить до системи спеціальних понять цієї галузі знання, і комунікативну – передавання в часі і просторі спеціального знання. На основі теоретичних положень про лінгвістичну природу терміну визначаємо поняття науково-технічного терміну з колоративним компонентом як лексичну одиницю із наведеними параметрами термінологічності, що містить у структурі колірну сему.

Терміни з колоративним компонентом – це особливий тип термінів, які містять колірну сему. Вони характеризуються порівняно низькою частотністю серед англійської термінологічної лексики. До них належать терміни, які позначають об'єкти, процеси, явища об'єктивної науково-технічної дійсності, що містять колірну лексемо-модифікатор. Серед них виділяємо особливу семантико-функціональну групу – терміни-кольоропозначення або колоронімічна термінологічна лексика. Терміни, які функціонують у якості вербальних репрезентантів кольору, складають значний пласт лексики, їх застосовують у різноманітних системах кольоронайменувань, зокрема у *Universal Colour Language* – комп'ютерній системі позначень кольорів.

Серед термінів з колоративним компонентом доцільно віділити терміни-метафори. Зазначимо, що власне колоративна лексика виступає у якості компоненту метафоричної номінації. Разом з тим, семантична структура термінів-метафор з колірним компонентом не обмежується лише одним атрибутивним компонентом вторинної номінації, а може утворювати комплексну структуру, яка включає ряд переосмислених понять. Вторинні назви з'являються внаслідок дії асоціацій за подібністю або суміжністю. В основі класифікативного поділу термінологічної лексики лежить спосіб номінації метафори чи метонімії, запропонований Н. Цісар [6]. Згідно з цим підходом виокремлюємо терміни, що виникли за асоціацією зовнішньої схожості. Наприклад, термін *black dwarf* – чорний карлик, зірка, що знаходиться на фінальній стадії еволюції. Оскільки вона не випромінює світлову енергію, її номінація ґрунтується на асоціативному зв'язку з темрявою та чорним кольором. На асоціативних зв'язках чорного кольору з темрявою ґрунтується термін *black hole landing* – приземлення при недостатньому рівні бачення/приземлення у темряві. Крім того, метафоричний образ терміну посилюється завдяки компоненту *hole*. Номінація відбулася за дією асоціативної схожості на психологічну реакцію людини, що опинилася у глибокому приміщенні без освітлення.

Терміни, які з'явилися за асоціацією функціональної схожості. Прикладом цього типу вторинної номінації є метафоричні терміни економічної метамови *black knight* і *white knight*. В основі цих термінологічних одиниць лежать асоціації, пов'язані з образами епічних героїв. Термін *black knight* – чорний лицар, позначає фізичну або юридичну особу, яка намагається здійснити поглинання іншої компанії, а термін *white knight* – білий лицар, на протигагу, позначає дружньо налаштованого потенційного покупця підприємства. Підґрунтям для виникнення термінів є асоціація за функціональною схожістю – функцією атаки та захисту.

Терміни, які утворилися за асоціаціями аналітично: за зовнішньою та функціональною подібностями одночас-

но. Термін-метафора *green belt* – *лісосмуга*, містить одразу дві метафори: колірну *green*, яка вказує на візуальну характеристику зелених насаджень, та предметну *belt*, яка демонструє функціональну характеристику насаджень обрамляти місцевість. За схожою моделлю вторинної номінації утворено термін *blue pencil* – *текст з редакторськими виправленнями*. У цьому випадку колірний компонент вказує на асоціативну схожість із олівцями, якими виправляли помилки редактори до винайдення комп'ютерних текстових редакторів. Компонент *pencil* вказує на процес редагування. Отже, ономазіологічною ознакою номінації послужила зовнішня подібність та функціональна схожість.

Терміни, що виникли за асоціацією суміжності різного типу, наприклад, термін-кольороназва *Bacon's pink* – *рожевий Бекон*, утворений на базі асоціативних зв'язків суміжності продукту і його винахідника. *Bacon's pink* – це жовтий пігмент, винайдений Натаніелем Беконом [7, с. 34]. У процесі номінації відбувся також семантичний зсув, оскільки колірна лексема *pink* детермінує жовтий колір. Схожа метафорична реномінація спостерігається у ряді інших випадків: *English pink*, *French pink*, *Italian pink*, *Dutch pink* – терміни, які позначають жовтий пігмент. У такому випадку метонімія не виступає в ролі заміщення предмета й не створює нового лексичного значення, а тільки сигніфікативно уточнює його. За словами Н. Цісар, зазначене явище конденсації структури словосполучення досить поширене у процесах терміноутворення; це засвідчує бажання фахівця, який створює назву, зафіксувати особу, причетну до виникнення нової реалії [6, с. 201].

Терміни, які містять у собі комбінацію і метафоричних показників, і метонімічних. Метафора та метонімія можуть накладатися, перебувати в тісних взаємозв'язках. Наприклад, загальноновживане значення слова *black* – *чорний*, тобто позначення колірної ознаки, а також, ця лексема використовується для позначення графіту й сажі. Тому у терміні *black-chromium coating* – *покриття із чорного хрому*, значення компоненту є генералізованим, оскільки не передає нюансів кольору та текстури хромованого покриття. У термінологічній одиниці *black fiber* – *графітове волокно*, значення компоненту є конкретизованим. Отже, у семантичній структурі кольороназви відбулося розгалуження, у результаті чого в першому випадку воно розширилось, у другому – звузилося.

Будь-яку лексичну одиницю характеризує певне семантичне поле, яке дозволяє йому в різних контекстах мати множину різних значень і змістів. У загальноновживаній мові семантичні поля величезні, на відміну від фахової мови, де семантичне поле максимально звужене. В актах вторинної номінації найчастіше відбувається зміна семантичного поля загальноновживаних слів, які переходять у термінологічні семантичні поля та значно звужують свої синтагматичні властивості, тобто зменшується їхня здатність сполучуватися з багатьма компонентами мови. Терміни, які переходять з однієї терміносистеми в іншу, зазнають аналогічних змін. Причинами таких процесів у мові є, зміни поняттєвого наповнення, сфери вживання, семантичної структури слова, його дефінітивного й сигніфікативного значень [6, с. 56].

Отже, дослідивши семантичні і функціональні особливості термінів з колоративним компонентом, видається доцільним систематизувати їх за наступними критеріями. За принципом семантичної домінантності та домінантної функції виділяємо наступні класи термінологічної лексики з колірним компонентом: терміни-об'єкти (наприклад, *black-and-white hologram* – *монохроматична голограма*, *white phosphorous smoke bomb* – *димова міна*); термін-абстрактне науково-технічне поняття (наприклад, *grey area* – *проміжна зона*, *grey values* – *градація сірих тонів*); соціальні терміни, які позначають науково-технічні поняття, пов'язані з людиною або групою осіб (наприклад, *red tapist* – *бюрократ*, *green labor* – *некваліфікована робоча сила*); терміни-процеси (наприклад, *black-band test* – *дослід на визначення безіскрових робіт*, *black-oxide coating* – *покриття шляхом оксидування*); терміни, які позначають стан (наприклад, *black-out threshold* – *перенавантаження, що веде до втрати зору*, *black vision* – *тимчасова втрата зору*); терміни-речовини (наприклад, *French red gold* – *французьке червоне золото*, *Turkey red* – *алізаринове масло*); терміни-кольоропозначення (наприклад, *cerulean* – *небесно-блакитний*, *emerald green* – *смарагдово-зелений*); номенклатурні терміни (наприклад, *violet-green swallow* – *пурпурно-зелена американська ластівка*, *yellow-green algae* – *жовто-зелені водорості*).

Пошук еквівалентної термінологічної одиниці у мові перекладу становить проблему, зважаючи на варіантність перекладацьких відповідників. С.В. Грін'юв у своєму дослідженні, яке охоплювало зокрема питання варіантності перекладу термінів, охарактеризував їх як цілком звичайне об'єктивне явище, обумовлене розвитком національних термінологій у різних соціально-культурних та історичних умовах; оскільки в більшості випадків між термінами різних мов відсутня повна еквівалентність [1, с. 19]. За умови відсутності у мові перекладу еквіваленту іншомовного терміну можливі наступні прийоми для відтворення науково-технічного поняття мовою перекладу. Серед них слід виокремити матеріальне запозичення іншомовного терміну з дотриманням певних правил транскрибування або транслітерації та коротким тлумаченням: наприклад, *magenta* – *рожевий маджента*, *cyan* – *блакитний ціан/ціян*. Семантичне калькування іншомовного терміну можливе в тому випадку, якщо він з'явився у результаті семантичного перенесення: *white clover* – *конюшина біла*, *white cast iron* – *білий чавун*. Лексичне калькування – особливий вид запозичення, коли структурно-семантичні моделі мови-джерела відтворюються поелементно матеріальними засобами мови перекладу. Послівний переклад, при якому необхідно враховувати тенденції терміноутворення у різних мовах, наприклад, можливість передачі деяких англійських термінів-словосполучень українськими складними термінами: *thermal white noise* – *тепловий білий шум*, *visible red band* – *видима червона зона*.

Значні труднощі при перекладі становлять термінологічні словосполучення, оскільки їхня висока специфічність і наближеність до класу фразеологічних єдностей створюють двозначність. На цій особливості термінологічних словосполучень акцентують увагу Я.Й. Рецкер та Л.С. Бархударов: термінологічні словосполучення можуть бути омонімічно вільним поєднанням слів, які використовуються у прямому значенні [5, с. 101].

Переклад іншомовного терміну за допомогою описового звороту, наприклад, *green shoe clause* – *умови гарантійної угоди*, за якою емісійний синдикат має право купити додаткові акції за первинною вартістю, *yellow dog contract* – *контракт*, за яким працівник не може вступати до профспілки. У наведених прикладах термінологічні

словосполучення були перекладені радше шляхом опису явищ об'єктивної дійсності засобами цільової мови, аніж шляхом добору словникового еквіваленту.

Проблема перекладу метафори доволі гостро стоїть у сучасному перекладознавстві. Існує думка, що для досягнення адекватності при перекладі необхідне творче переосмислення та перевисловлення цільовою мовою. У науково-технічних текстах серед загальнонародних слів та термінів вживаються як мовні (“стерті”), так і мовленнєві (індивідуально-авторські) метафори. Перекладні відповідники перших, як правило, зафіксовані у перекладних словниках і мовні метафори перекладаються, як і інші слова, шляхом вибору словникового відповідника. При цьому такі метафори зовсім не обов'язково перекладаються на українську мову метафоричним словом, якщо внаслідок перекладу певним чином порушуються стилістичні та жанрові норми мови перекладу та мовлення, оскільки вживання таких метафор не є ознакою стилю автора [3, с. 58].

Зі спробою алгоритмізувати процес перекладу виникла концепція функціональної подібності, згідно з якою мова представлена не як форма, а як функція. В рамках цієї концепції вивчається інформативна і образна складові певних мовних елементів оригіналу і те, як мовні засоби здатні відтворити ці складові при перекладі. Зазначений підхід зустрічається у працях лінгвістів В. Матезіуса, О. Фішера, І. Левого, а також Р. Якобсона, З. Клеменшевича. Ця теорія ґрунтується на можливості субституції – заміни шляхом аналога і компенсації, яка є однією з форм субституції, при перекладі. Думка про компенсацію, яка може трактуватися як формування одиниць вищого рівня з не вимірюваних одиниць нижчого рівня, розвивалася і в працях таких учених, як А.І. Смирницький, Л.С. Бархударов та інших (цитовано за Н.О. Павленком [4, с. 201]). Однак проблема перекладу одиниць вторинної номінації не зводиться до принципу функціональної подібності, субституції та компенсації.

Комунікативний спосіб перекладу полягає у виборі такого шляху передавання вихідної інформації, який приводить до перекладного термінологічної лексики, яка має у складі метафору, з адекватним вихідним впливом на реципієнта. Головним об'єктом при такому способі перекладу є не мовний склад вихідної одиниці, а радше її змістове та образне значення.

З огляду на те, що у терміні-метафорі лише одне з імен, що зіставляються (найчастіше – суб'єкт), виражені експліцитно, а інші (об'єкт) – імпліцитно, виникає ряд додаткових перекладацьких проблем, що пов'язані з відтворенням образної та емотивної складових, що формально не є вираженими. Інформативний і образний компоненти розглядають як основоположні для реалізації науково-технічних метафор при перекладі термінологічної лексики, оскільки їхня функція включає комунікативний, інформативний і образний аспекти.

Переважно в основі трансформації метафоричного образу твору лежать відмінності конвенційних метафоричних концептосфер лінгвокультур або об'єктивні вимоги мікроконтексту чи семантичної сполучуваності цільової мови. Метафоричні терміни передаються засобами цільової мови за наявності у ній синонімічних метафоричних термінів-еквівалентів, які відрізняються лише на рівні концептуальної структури й суб'єктивної деформації метафоричного образу при перекладі. До таких способів деформації належать:

трансформація концептуальної структури терміну-метафори мови оригіналу *back light* – *невидиме світло*, *grey eminence* – *сірий кардинал*;

деметафоризація терміну – *white tag* – *паспорт енергоефективності*, *black-ink operation* – *прибуткова афера*.

В основі деформації метафоричної термінологічної лексики лежить здійснення реципієнтом-перекладачем еквівалентних смислових заміни елементів тексту на елементи смислового поля.

Висновки. Переклад термінів з колоративним компонентом передбачає збереження не лише змісту, когнітивної структури, а й передачі метафоричного колірної компоненту. Для досягнення цієї мети використовують систему перекладацьких трансформацій, яка поєднує прийоми матеріального запозичення іншомовного терміну з дотриманням певних правил транскрибування або транслітерації та коротким тлумаченням, семантичне калькування іншомовного терміну, лексичне калькування, послівний переклад і прийом описового звороту. Прийоми перекладу науково-технічних термінів з колоративним компонентом і термінів-колоноримів використовуються з метою збереження їхнього семантичного наповнення, функціональних особливостей і, за наявності, метафоричного образу.

Перспективи подальшого дослідження. Одним із перспективних напрямків є дослідження закономірностей формування візуальних асоціативних зв'язків при сприйнятті об'єктів і явищ науково-технічної дійсності.

Література:

1. Гринев С. В. Введение в терминоведение / С. В. Гринев. – М. : Московский лицей, 1993. – 309 с.
2. Гринев-Гриневич С. В. Основы антрополингвистики (к лексическим основаниям эволюции мышления человека) : Учеб. пособие / С. В. Гринев-Гриневич, Э. А. Сорокина, Т. Г. Скопюк. – М. : Компания Спутник, 2005. – 114 с.
3. Карабан В. І. Переклад англійської наукової і технічної літератури. Частина 2. Лексичні, термінологічні та жанрово-стилістичні труднощі / В. І. Карабан. Вінниця : Нова книга, 2001. – 303 с.
4. Павленко Н. О. Збереження поетичного потенціалу метафор при перекладних трансформаціях / Н. О. Павленко // Вісн. Житомир. держ. ун-ту ім. І. Франка. – 2004. – № 17. – С. 200-202.
5. Рецкер Я. И. Курс лекций по теории перевода / Я. И. Рецкер, Л. С. Бархударов. – М. : Международные отношения, 1968. – 126 с.
6. Цісар Н. Системотворчий потенціал вторинних медичних найменувань / Н. Цісар // Вісник Нац. ун-ту “Львівська політехніка”. Серія “Проблеми української термінології” – 2010. – № 675. – С. 54–56.
7. Paterson I. A Dictionary of Colour: a Lexicon of the Language of Colour / I. Paterson. – London : Thorogood Publishing Inc., 2004. – 528 p.